

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25-26. октобар 2024)

Књига II

ПРИЈАТЕЉСТВО

Уређивачки одбор

- Др Никола Бубања, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Јелена Атанасијевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
Др Владимир Поломац, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Часлав Николић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д’ Анунцио”, Пескара, Италија
Др Ала Татаренко, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, редовни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зиелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, редовни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25-26. октобар 2024)

Књига II

ПРИЈАТЕЉСТВО

Крагујевац, 2025.

САДРЖАЈ

Јасмина М. АХМЕТАГИЋ

ПРИЈАТЕЉСТВО, ОДГОВОРНОСТ И ПРОБЛЕМ
ИЗБОРА: КНЕЗ МИШКИН / 19

Весна Р. СТАНКОВИЋ ПЕЈНОВИЋ

НИЧЕОВО ПРЕВРЕДНОВАЊЕ ВРЕДНОСТИ ПРИЈАТЕЉСТВА / 31

Саиша Ж. РАДОВАНОВИЋ

НИЧЕОВ ЗАРАТУСТРА О ПРИЈАТЕЉСТВУ / 41

Љиљана РОГАЧ МИЈАТОВИЋ

ПОЛИТИКЕ ПРИЈАТЕЉСТВА У КУЛТУРНОЈ ДИПЛОМАТИЈИ / 49

Светилана М. РАЈИЧИЋ ПЕРИЋ

„ЉУДСКИ МАНИФЕСТ”, КОНЦЕПТ ПРИЈАТЕЉСТВА ПОСЛЕ '68-Е / 59

Suzana MARJANIĆ

О АКТАНТУ „PRIJATELJI” U KRLEŽINOM ŽIVOTU / 73

Владимир Б. ПЕРИЋ

БРАТСКА ЉУБАВ ИЗМЕЂУ ИДЕАЛА И СТВАРНОСНИХ ПРЕПРЕКА / 83

Марија С. Докић

АРХЕТИП ХАРМОНИЈЕ КАО ПРВИ ЕЛЕМЕНТ КРЕАЦИЈЕ И ЊЕНА
(АНТИ)ТЕЗА СИМЕТРИЈА КАО ДРУГИ (ДУХОВНО СТВАРАЛАШТВО КАО
ОДГОВОР НА (НЕ)ПРИЈАТЕЉСТВО СИМЕТРИЈЕ И ХАРМОНИЈЕ) / 93

Милица Б. МОЈСИЛОВИЋ

ИВО АНДРИЋ: ОРИЈЕНТОФОБ ИЛИ ЖРТВА
ПОЛИТИКЕ НЕПРИЈАТЕЉСТВА? / 105

Маша Љ. ПЕТРОВИЋ

ПРИЈАТЕЉСТВО КАО ОСНОВНИ ЧИНИЛАЦ ЕМОЦИОНАЛНОГ
ПЕЈЗАЖА ФРАТАРСКИХ ПРИЧА ИВЕ АНДРИЋА / 117

Ана Д. СТЕВИЋ

ПРИЈАТЕЉСТВО, ПРИЧА И ИСТОРИЈА У ПРОКЛЕТОЈ АВЛИЈИ
ИВЕ АНДРИЋА И СЛУЧАЈУ ЦЕМ ВЕРЕ МУТАФЧИЈЕВЕ / 131

Катпарина С. ЛАЗИЋ

НАРЦИСОИДНОСТ У СВЕТУ ФИКЦИЈЕ – АНДРИЋЕВ ОМЕР-
ПАША ЛАТАС ИЛИ ГРАНДИОЗНА СЛИКА О СЕБИ / 141

Софија П. СИМОВИЋ

САЗНАЊЕ БЕЗ ИМЕНА И ГРАНИЦЕ – КЊИЖЕВНОСТ И ФИЛОЗОФИЈА
КАО ПРИЈАТЕЉИ ИСТИНЕ У ТУМАЧЕЊУ АНДРИЋЕВЕ ПРИПОВЕТКЕ
„НЕМИРНА ГОДИНА” И КРЛЕЖИНЕ ПРОЗЕ „ЉУБАВ МАРЦЕЛА
ФАБЕР-ФАБРИЧИЈА ЗА ГОСПОЋИЦУ ЛАУРУ ВАРОНИГОВУ” / 153

Мирјана М. БЕЧЕЈСКИ

КНЕЗ МИХАИЛО АНАСТАСА ЈОВАНОВИЋА У РОМАНУ
БЕЗДНО СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋА / 163

Марија М. ШЉУКИЋ

СИМБОЛИЧКА ПРОЈЕКЦИЈА ПРИЈАТЕЉСТВА У ПРОЗРАЦИМА
И ПРОЗРАЦИМА 2 СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ У
ОГЛЕДАЊУ ЕПОХАЛНОГ ДИНАМИЗМА / 173

Часлав В. НИКОЛИЋ

ШАВ: ПРИЈАТЕЉСТВО У ПРИЧИ „ШТИТ” ДЕЈАНА ВУКИЋЕВИЋА / 183

Оља С. ВАСИЛЕВА

ДУША ЗВЕРИЊАКА: ЈЕЦАЈИ ПРИЈАТЕЉСТВА
МИОДРАГА БУЛАТОВИЋА / 193

Јелена З. МИЛИЋ

БЕОГРАДУ, ПРИЈАТЕЉСКИ: ПРАВО НА ГРАД У РОМАНУ
ПРИЈАТЕЉИ СЛОБОДАНА СЕЛЕНИЋА / 203

Маџда Г. МИЛИКИЋ

„НЕМА ДАНАС ДРУГА. ЛОПОВ ЗЕМЉУ ПРИТИСК’О”:
(АНТИ)ЈУНАЦИ БУГАРСКЕ БАРАКЕ МИЛИСАВА САВИЋА / 215

Жарка Ж. СВИРЧЕВ

МЕМОАРИСТИКА МАГДЕ СИМИН БОШАН
И ЕТИКА ПРИЈАТЕЉСТВА / 227

Сара З. АРВА

ДРУГИ, ТО ЈЕ МОЈ СВЕТ: ПРИЈАТЕЉСТВА ЈАРЕ РИБНИКАР
У МЕМОАРИМА ЖИВОТ И ПРИЧА / 237

Тамара М. ЉУЈИЋ

ПРИЈАТЕЉ, ТО САМ ЈА! / 247

Сања В. ГОЛИЈАНИН ЕЛЕЗ

ХЕТЕРОТОПИЈСКО БИЋЕ СРПСКОГ ПЕСНИШТВА –
АУТОРЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТ ПРИЧЕ О (НЕ)ПРИЈАТЕЉСТУ / 257

Милица А. КАНДИЋ

ЕКОПОЕТИКА: ПРИЈАТЕЉСТВО ЧОВЕКА И ПРИРОДЕ / 277

Маја Ј. МЕДАН ОРСИЋ

ПРИЈАТЕЉСТВО У ПОЕЗИЈИ МИЛАНА ДЕДИНЦА / 287

Миломир М. ГАВРИЛОВИЋ

ВАСКО ПОПА И МИОДРАГ ПАВЛОВИЋ – ПЕСНИЧКИ ДИОСКУРИ / 299

Милица В. ЂУКОВИЋ

ПОЛИТИКЕ ПРИЈАТЕЉСТВА У ПОЕЗИЈИ ДРАГАНА БОШКОВИЋА / 313

Ђорђе М. ЂУРЂЕВИЋ

ПРИЈАТЕЉСТВО ’ТИХОГ ГЛАСА’: ЗАЛОГ ОЧЕНАША У
ПОЕМИ *ÜRİSTEN* ДРАГАНА БОШКОВИЋА / 323

Снежана Ј. МИЛОЈЕВИЋ

МОТИВ ПРИЈАТЕЉСТВА У ВАРЛААМУ И ЈОАСАФУ / 333

Марија Ј. БЈЕЛИЦА

ТЕМА ПРИЈАТЕЉСТВА У ДОСИТЕЈЕВОМ СОБРАНИЈУ
РАЗНИХ НАРАВОУЧИТЕЉНИХ ВЕШТЕЈ / 343

Ана Д. КОЗИЋ
ПРИЈАТЕЉСТВО МЕЂУ МУШКАРЦИМА У
РОМАНИМА БОРИСАВА СТАНКОВИЋА / 351

Александра П. СТЕВАНОВИЋ
КУЛТУРА И УМЕТНОСТ ИСТОКА У ПРИЈАТЕЉСТВИМА
КНЕЗА БОЖИДАРА КАРАЂОРЂЕВИЋА / 363

Оливера С. МАРКОВИЋ
РЕТОРИЧКИ МОДЕЛИ КЊИЖЕВНОГ ПРИЈАТЕЉСТВА У
ЕНГЛЕСКОМ ХУМОРИСТИЧКОМ РОМАНУ 18. ВЕКА / 373

Лидија В. ПЕТРОВИЋ
ПУТОВАЊЕ ПРЕМА ДРУГОМЕ КАО ПУТОВАЊЕ ПРЕМА
(НЕМОГУЋЕМ) СОПСТВУ: ПРИЈАТЕЉСТВО, ИДЕНТИТЕТ И
ПРИЧА У РОМАНУ ТАЛАСИ ВИРЏИНИЈЕ ВУЛФ / 385

Никола М. ЂУРАН
БИЋЕ И ЗАЈЕДНИЦА: ОНТОЛОШКА СТУДИЈА ЉУДСКИХ ОДНОСА
У РОМАНУ ВРЛИ НОВИ СВЕТ ОЛДОСА ХАКСЛИЈА / 395

Ана М. НИЋИФОРОВИЋ
ДРАМСКИ СВЕТ ХАРОЛДА ПИНТЕРА: ПРИЈАТЕЉИ И ЉУБАВНИЦИ / 405

Анја В. PETROVIĆ
REIMAGINING WOMANHOOD: POSTFEMINIST PERSPECTIVES
IN ANNE TYLER'S VINEGAR GIRL (2016) AND WILLIAM
SHAKESPEARE'S THE TAMING OF THE SHREW / 415

Ивона РАДОЈЕВИЋ АЛЕКСИЋ и Милан Д. ТОДОРОВИЋ
ПРИЈАТЕЉСТВО ПОД ОКРИЉЕМ ЦИВИЛИЗОВАНЕ
ЗАЈЕДНИЦЕ – МОРАЛНА ДЕГРАДАЦИЈА ГОЛДИНГОВИХ
ДЕЧАКА С ПУСТОГ ОСТРВА / 425

Теодора С. Илић
ИНТИМНОСТ У МЕТАФИКЦИЈИ: УЛОГА ЧЕТВРТОГ ЗИДА У СТВАРАЊУ
ПРИЈАТЕЉСТВА ИЗМЕЂУ ЛИКА И ПУБЛИКЕ У СЕРИЈИ FLEABAG / 435

Владимир Ј. КАРАНОВИЋ
КОНЦЕПЦИЈЕ ПРИЈАТЕЉСТВА, ЉУБАВИ И СЛОБОДЕ У РОМАНУ
УСПОМЕНЕ ЈЕДНОГ НЕЖЕЊЕ ЕМИЛИЈЕ ПАРДО БАСАН / 445

Светлана СТЕВАНОВИЋ
ЗАТВОР И ПРИЈАТЕЉСТВО У РОМАНУ ДАНИ КУТЕ
ЕДМУНДА ПАСА СОЛДАНА / 455

Верка Г. КАРИЋ
ЗНАЧАЈ ПРИЈАТЕЉСТВА ПРИ ГРАЂЕЊУ МАСКУЛИНИТЕТА
У РОМАНУ ГРАД И ПСИ МАРИЈА ВАРТАСА ЉОСЕ / 469

Елма И. Халиловић
ПРИЈАТЕЉСТВО ИЗМЕЂУ МЛАДИХ И СТАРИХ
У РОМАНИМА ИГОРА КОЛАРОВА / 481

Марина М. ПЕТРОВИЋ ЈИЛИХ
ЈЕДАН ЧОВЕК, ЈЕДАН ПАС И ДВЕ ПРИЧЕ О ПРИЈАТЕЉСТВУ / 491

Кашарина В. МЕЛИЋ
ПРИЈАТЕЉСТВО У СЕНЦИ НАЦИЗМА:
АДРЕСАТ НЕПОЗНАТ К. К. ТЕЈЛОР / 499

Милена Р. НЕШИЋ ПАВКОВИЋ
ИЗАЗОВИ АДОЛЕСЦЕНТСКОГ ПРИЈАТЕЉСТВА У ВРЕМЕ ХИТЛЕРОВОГ
УСПОНА: ПРОНАЂЕНИ ПРИЈАТЕЉ ФРЕДА УЛМАНА / 505

Георгина В. ФРЕИ
ДИДАКТИЗАЦИЈА КЊИЖЕВНИХ ТЕКСТОВА ПОМОЋУ
АЛАТА ПОДРЖАНИХ ВИ: ИДЕЈЕ ЗА ПРИМЕНУ
У НАСТАВИ СТРАНОГ ЈЕЗИКА / 513

Оливера С. Жижовић
ЉУБАВ КОЈА РАЗАПИЊЕ: „ЈУДА ИСКАРИОТСКИ”
ЛЕОНИДА АНДРЕЈЕВА / 525

Милан Б. ГРОМОВИЋ
КОМПАРАТИВНИ ТРОУГАО: ПРИЈАТЕЉСТВО ПЕСНИКА
И БОГА У БЕЛОРУСКОЈ ПОЕЗИЈИ / 535

Бранислава Д. МАКСИМОВИЋ
ТРАКТАТ ТОРКВАТА ТАСА МАНСО ИЛИ О ПРИЈАТЕЉСТВУ
КАО ПРИМЕР ПРОМИШЉАЊА ДРУШТВЕНО-
ФИЛОЗОФСКИХ ПИТАЊА У РЕНЕСАНСИ / 545

Ane A. FERRI
RENESANSNO PRIJATELJSTVO IZMEĐU PJESNIKA LUDOVICA
PASKVALIĆA I PROVIDURA MATEA VEMBA / 555

Марија М. ПЕЈИЋ
ПРИЈАТЕЉСТВО КЛОРИДАНА И МЕДОРА У БЕСНОМ
ОРЛАНДУ ЛУДОВИКА АРИОСТА / 569

Кашарина З. ЂИРОВИЋ
ПРИЈАТЕЉСТВО КАО (ПО)ЕТИЧКИ ИМПЕРАТИВ У
ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ НАДРЕАЛИЗМУ / 581

Ана Д. КОЗИЋ¹

Институт за књижевност и уметност, Београд

ПРИЈАТЕЉСТВО МЕЂУ МУШКАРЦИМА У РОМАНИМА БОРИСАВА СТАНКОВИЋА

У раду се разматра концептуализација пријатељства међу мушкарцима у романима *Газда Младен*, *Нечистија крв*, *Певци* Борисава Станковића. Пријатељство се сагледава пре-васходно у контексту патријархалне заједнице тј. кроз културолошку призму. Осветљавају се одлике, пожељни и непожељни аспекти мушког пријатељства у оквиру патријархалног моралног кода, при чему се указује и на поступак карактеризације ликова у светлу пријатељских односа. У роману *Нечистија крв* посебна пажња посвећена је односу између пријатељства и побратимства, као и пријатељства и издаје (Марко и Ахмет); у *Газда Младену* фокус је усмерен на упадљиво одсуство пријатељства из живота главног јунака тј. на односу између пријатељства и ауторитета, док се у недовршеном роману *Певци* разматра могућност хомоеротизма између два пријатеља (Јован и Стојан).

Кључне речи: Борисав Станковић, пријатељство, патријархални код, побратимство, хомоеротизам, роман

Описујући свет старог Враћа у својим књижевним остварењима, Борисав Станковић указао је и на неке основне концепте пријатељства у једној патријархалној заједници. У овом раду тумачићемо пријатељство међу мушкарцима у Станковићевим романима – *Газда Младену*, *Нечистој крви* и *Певцима*, при чему ће се указати на културолошки условљене представе о пријатељству. Предмет анализе биће пријатељство међу мушкарцима.² На примерима из Станковићевих романа могу се осветлити пожељни и непожељни аспекти пријатељства међу мушкарцима у оквиру патријархалног моралног кода, при чему су пријатељски односи (блиски, удаљени или пак непостојећи) повезани са карактеризацијом књижевних ликова. У складу са тим, у роману *Нечистија крв* посредством односа између газда Марка и Арнаутина Ахмета до изражаја долази однос између пријатељства и побратимства, а потом пријатељства и издаје; у *Газда Младену* указује се на упадљиво одсуство пријатељства из живота главног јунака, што је повезано на дубљем нивоу са његовим унутрашњим бићем, док се у *Певцима* фокус усмерава ка групи пријатеља чије је пријатељство позитивно прихваћено унутар заједнице, али се указује и на специфичан однос, са знацима хомоеротизма, између два пријатеља (Стојана и Јована).

Пријатељи-побратими: *Нечистија крв*

Будући да се роман *Нечистија крв* једним делом тумачи у светлу представљања пропасти једне патријархалне породице, што је повезано и са ширим културно-историјским дешавањима крајем 19. века, пријатељство је овде у знацима присутно најпре кроз развијање односа и сарадње различитих (сталешких, етничких

¹ anakozic92@gmail.com

² Проблематизација женског пријатељства, његовог присуства или одсуства у патријархалном свету Станковићевих књижевних остварења, однос женског пријатељства наспрам мушког и сл. као могућу тему остављамо за нека будућа изучавања Станковићевог књижевног стваралаштва.

и верских) група. У том смислу, позитивно и без веће експликације се представљају различити односи сарадње које су развијали Софкини преци и углед који је њена породица имала у заједници, док се описивањем прекомерних славља младих генерација већ најављује породична (материјална и духовна) пропаст.

Детаљнија пажња у роману посвећена је једном пријатељском односу, који је издвојен и концептом побратимства. У Станковићевом роману газда Марко се братими са Арнаутином Ахметом, што представља значајан део културног контекста у којем се одиграва радња најпознатијег Станковићевог романа. Ахмет је, уз Марка, био поглавица највећег и најјачег фиса, па су обојица имали интерес да њихове куће буду у dobrим односима. Осим тога, између ова два лика постојала је и љубав и поштовање које је превазилазило чисто интересну мотивацију. У складу са тим, јавила се потреба да се пријатељство подигне на виши ниво, овековечи и посведочи *крвном везом*, посебним иницијацијским чином братимљења, које је у роману и християнизовано јер се врши пред свештеником (в. Питулић 2011: 112).³

И то се волели толико да су се он и Ахмет, иако овај Арнаути, туђе вере, у манастиру пред калуђером, побратимили, и то пијући из расечених руку крв један од другог. Од тада за њих двојицу није било вере, ничега. Маркова кућа за Ахмета је била слађа, пријатнија него његова рођена; као што, опет, за Марка у Ахметовој кући није имало ни харема ни ичега скривеног. А обојица су били лични, наочити, силни. Када би остали насамо, гледајући се, осећали би како од задовољства и среће затрепери. И увек су били заједно, по трговини, по саборима, чак и по манастирима и весељима. (Станковић 2004: 102)

Пишући о контекстуалном и друштвено-историјском оквиру *Нечисте крви*, Бојан Чолак указује да се у роману показују различите, неретко сукобљене, етничке групе попут Срба, Турака, Арнаута, чији су сарадња и контакт били социјално условљени (Чолак 2013: 170). Побратимство је у том смислу имало своје предности и превасходно је имало функцију заштите сопствених интереса. Међутим, како Чолак указује, оно се најчешће везивало за припаднике исте вере, а, када се и одигравао овај обред међу припадницима различитих религија, то се није обављало у цркви, те Марко „већ тиме што за побратима бира Ахмета, Арнаутина, чини религиозни преступ” (Исто 170–171). То ће бити значајна антиципација будућих догађаја и важан сегмент и у карактеризацији јунака и у расплету радње.

Чињеница да је мотив побратимства повезан са ликом газда Марка такође није случајна. Обичај побратимства је изузетно древан, а неретко је присутан у нашим јуначким песмама. У лику газда Марка присутни су елементи који га повезују управо са неким архетипским ратничким одликама: он је вођа своје породице и он је најчешће приказан у роману као јунак на коњу, чиме се призивају слике из народних песама, али и из бајки, митова. Он свуда иде наоружан (пиштољ, јатаган) и притом је реч о јунаку који се често описује док јаше и који развија посебну повезаност са својим коњем – неколико пута у роману истиче се како је Марков коњ осећао газду на себи и осећао његово расположење, узбуђење, те у зависности од тога и сопствени корак усмеравао. Алат чак у једном тренутку осећајући Марков немир, окреће главу к њему „као да га пита и види шта му је газди” (Станковић 2004: 143). Ова врста комуникације са животињом обележила

3 Тихомир Ђорђевић такође указује да је српска православна црква имала у средњем веку посебне молитве за побратимство (Ђорђевић 1923: 17), о чему пише и Вук у *Рјечнику*: „У нашијем старијем требницима (Србуљама) има особита молитва која се чита кад се ко с ким побратими, и по томе би се могло рећи да је у стара времена побратим много више значио него данас.” (Стефановић Караџић 1852: 512)

је епске јунаке, а о њиховој повезаности можда најдубље сведочи и чињеница да Марко, након што одустаје од Софке, нож који је првобитно наменио себи користи како би посекао алата: „Али изненадном снагом одједном скочи, уседе у седло и ножем алата остраг по сапима шину. Шикну крв. Алат, бљештећи се у мраку, пропињући се и развијајући калдрму, одјури са њиме.” (Исто: 241–242) Баш овакав јунак има свог побратима, што постаје не само значајна ставка у његовој карактеризацији већ и значајан чинилац у радњи и Марковој судбини.

Побратимство између Марка и Ахмета, дакле, постаје један вид *вишег пријатељства*, дубље повезаности која је означена и духовно (у цркви), али и крвљу, што је можда још значајније. У том смислу, издаја коју ће починити Ахметов синовац Јусуф је далекосежна, те и њене последице морају бити драстичне. Ступивши у однос са Марковом сестром, крвна заклетва је угрожена, а ова врста односа повезана је са различитим инцестуозним мотивима који су присутни у овом Станковићевом роману (посебно у Софкиној породици). Инцест подразумева сваки тип сексуалне везе између блиских чланова породице, при чему је највеће огрешење о забрану оно између директних крвних сродника нпр. брат-сестра, отац-ћерка, мајка-син (Копања; Савкић 2020: 253). Марко Шкорић у раду „Биосоцијалне теорије инцест табуа” истиче да се инцест најчешће дефинише као биолошки или социолошки – биолошким се одређује онај међу блиским члановима породице (родитељи и потомство, брат и сестра), док се социолошки инцест односи на све сроднике, без обзира на степен крвног сродства (Шкорић 2004: 529). Проучавајући инцест са антрополошког аспекта Франсоаз Еритје у монографији *Две сестре и њихова мајка* разликује (1) инцест првог реда, међу директним сродницима и (2) инцест другог реда, међу онима који су социјално а не крвно повезани нпр. зет и ташта, свекар и снаја, девер и снаја итд. Ова ауторка истиче чак и да је „концептуално гледано, управо инцест другог типа по свој прилици био тај који је узроковао забрану инцеста какав данас познајемо, дакле инцеста првог типа, а не обратно” (Eritje 2003: 11). У складу са наведеним, иако није реч о директном инцесту, односно инцесту првог реда, Бојан Чолак сматра да сексуални однос између Маркове сестре и Ахметовог синовца представља тежак инцестуозни преступ, који ће покренути крвну освету. Дакле, иако се не развија прави инцестуозни однос, почињени преступ је довољно велики да би се јавила потреба за осветом и да би се пролила крв са стране обе породице.

У одсудном тренутку када се одриче Софке, Марко, не желећи ипак да сопственом руком изврши самоубиство, напушта кућу, али одлази преко границе, свесно хитајући у смрт, предајући се крвној освети. Тако је и мотив побратимства још један чинилац у сложености овог Станковићевог лика (в. Петковић 1988).

Одсуство пријатељства: *Газда Младен*

У роману *Газда Младен* главни јунак одраста у варошкој средини строго уређене патријархалне културе, што ће судбински утицати на његов емотивни профил. Бојан Чолак у монографији *Роман патријархалне културе* истиче да у основи патријархалне културе лежи *принуда* која је обавезујућа како за жене тако и за мушкарце (в. Чолак 2009: 20–21). Мушкарац, дакле, у патријархалној заједници мора да *докаже* да је мушкарац, тако да је патријархална култура била усмерена и ка сузбијању „осећајности кроз онемогућавање развоја феминине стране код мушкарца” (Исто: 25), те у складу са тим и Младенова мајка њега не љуби и не грли (што је у литератури препознато и као врста симболичког наси-

ља в. Ахметагић, 2011). О типовима родног конструкта маскулинитета у прози Борисава Станковића писала је Марија Грујић у монографији *Разумети Бору Станковића: проза интимних реалности*. Ауторка издваја три основна типа – први пожељан модел оца породице и неприкосновеног господара, који упркос строгости води рачуна о добробити заједнице; други који покушавају да испуне први постављени стандард али не успевају у томе (Младенов отац или ефенди Мита нпр.), трећи модел је идеалан мушкарац који ће исправити грешке својих очева/ предака и бити у сваком погледу као што треба попут Младена, што ће за њега самог бити погубно (Грујић 2022а: 118 – 119).

Правилима патријархалне заједнице Младен се учи од детињства кроз уређени живот у породици, у којем главну улогу игра баба Стана. Кроз слике из детињства (однос оца и мајке према баби, сцене јела, породична историја) успостављају се постулати патријархалног кода, али и унутрашња породична правила, страхови засновани на породичној историји. Тако настаје распон односно распоућеност између интимног (личног, емотивног, рањивог) и јавног, која се развија од прве реченице романа, „Целог живота, увек, само је радио оно што један човек треба да ради”⁴ (Станковић 1988: 7), до последње: „Умрећу рањав и жељан” (Исто: 136). Иста подељеност присутна је и у наслову романа као раскол између јавног (друштвена етикеција) и интимног (лично име) (в. Петровић 2005).

Младенова судбина је одређена смрћу његовог оца, али и очевим (недостојним) животом – његовим привидним ауторитетом – те Младен преузима улогу главе породице тј. иде ка томе да постане „бата” (в. Петковић 1982) и „газда” бољи у односу на оца. Поводом обе наведене улоге Бојан Чолак истиче да су захтевале „озбиљног, крутог, емоционално атрофираног мушкарца” (Чолак 2009: 36). У том смислу Младенов идентитет се заиста формира, изграђује наспрам родних и културних одређења (Грујић 2015: 62). Оно што најчешће доводи у питање родну улогу мушкарца у патријархалном друштву своди се на пиће, коцку, жене (Чолак 2009: 30), три елемента на којима ће почивати и први Младенови страхови. У самом почетку, Младен се упира да не буде као своји вршњаци, што га води га изолованости и одсуству пријатељства из његовог живота.

Преузимањем бабининых страхова и терета породичног наслеђа, поставши у раном узрасту глава куће, Младен на највећа искушења наилази приликом буђења еротских жеља према Јованки. Тада се другим страховима (попут страха од сиромаштва, неумерености, пропасти, губљења статуса итд.) придружује страх од еротске жеље, тако да ће Младен одолети искушењу, одбити Јованку и до краја романа остати нежењен. Одолевши, Младен има утисак као да је прошао неки тест и да га више цене у чаршији: „И отуда одједном у чаршији, међ трговцима, примање не као себи равнога већ као вишег од њих.” (Станковић 1988: 76) Међутим, како би се одржао на тој висини, Младен се одриче и пријатељевања, које подразумева било какву врсту излагања (нпр. у заједници, у кафани, чаршији, међу вршњацима, уз алкохол, пред очима других и сл.). Почевши од страха од ис-

4 У литератури посебна пажња посвећивана је управо првој реченици роман, па тако Новица Петковић пратећи генезу ове реченице указује да је у Станковићевим делима „аутор тако тесно везан за лик, или за ликове, да се то и у језику испољава, у ’уврнутим,’ ’искривљеним,’ ’згужваним’ реченицама” (Петковић 1982: 146), Јасмина Ахметагић у глаголу *треба* препознаје узрок Младеновог трагичног жртвовања (Ахметагић 2011: 44), почев од прве реченице Бојан Чолак у културолошком тумачењу указује на деструктивно деловање патријархата и на жене и на мушкарце (Чолак 2009: 9), док Снежана Милосављевић Милић са наратолошког аспекта указује да се симулирани наратив најављује већ првом реченицом романа којом приповедач живот главног јунака одређује као копију унапред одређеног обрасца (Милосављевић Милић 2013: 120).

кушења и од открића дубине сопствених осећања (еротских), дакле од страха који припада Младену у роману се долази до страха који он изазива у другим члановима заједнице. Предраг Петровић указује на чињеницу да је управо *страх* једна од најфреквентнијих речи у роману као и да се међу ликовима успоставља „нека врста ланчаног страха, страх једног лика изазива страх другог” (Петровић 2005: 248). Почевши од страха, емотивна жртва коју Младен подноси неће се односити само на љубав и еротску оствареност, већ и на жртвовање сваке истинске блискости, па и пријатељства, које се у атмосфери страха и зазора не може ни развити.

Стичући ауторитет, Младен се све више изољује од људи и постаје апсолутно неспособан да подели срећу, или весеље са другима, да осети блискост пријатељства, заједничког славља, певања, наздрављања, туговања, рада (сцене које ће у идиличном светлу бити приказане у *Певцима*). Индикативна је ситуација приказана приликом прославе братовљеве веридбе:

И тако, држећи се за браду, испуњен тугом, сетом, продужи да се од куће до супротног зида шета, иде, да слуша како из супротне (нове) куће, преко улице, разлеже се песма, весеље, бурни клици и чак пушке. Јер сада њега нема. Нема од кога да се стиде, устручавају. Могу сада без њега да се веселе до миле воље, весело, срећно... (Станковић 1988: 101)

Јунак сам осећа не само да је њему недоступна ова врста славља већ и да сама његова појава омета весеље других – тиме се сведочи о потпуној немогућности да се оствари истинска повезаност са другима, апсолутна изолованост и усамљеност овог Станковићевог јунака. Временом јаз између Младена и других постаје све већи, па и његова строгост која је најпре била усмерена на сопствено унутрашње биће почиње да се прелива и на друге чланове заједнице:

И поред тога што се каже да је био опет исти, онај стари, строги Младен, запажа се да његова строгост није више била умерена и усмерена на очување реда и ауторитета, већ да је постала искључива и сама по себи циљ. Младен постаје окрутан и бескомпромисан. Као што се од њега увек тражило да поступа по обичајном праву и да се лишава свега, сада он исто то тражи без изузетка и од других. (Чолак 2009: 187)

Сурови критеријуми које је постављао сам себи ускоро постају стандард и за заједницу, што води ка још већем удаљавању и непремостивом јазу између овог јунака и свих других чланова породице и шире друштвене заједнице:

И после као да на све намрзну. Ништа као да није хтео да види. Све му није било као што треба, ништа не вредело. Тешко томе ко би штогод учинио погрешно! Никад да му он опрости. Никакав изговор, никаква молба, обзир није помагао. Тога никад не би погледао, ни проговорио с њиме. (Станковић 1988: 133)

Можда као последњи покушај успостављања блискости са другима и неке врсте емотивности Младен испољава тек у старости када дочекује ослободиоце, младе војнике, служи их, радује им се, чак допушта себи и сузе (в. Грујић 2022б). Изузев једино ове искрене реакције и искреног додира, контакта са другима, приласка ка свету, али у ситуацији у којој је сам и у којој то нико други од припадника његове заједнице не би могао видети, нема других покушаја нити остваривања блискости са макар једним чланом заједнице, те у том смислу до изражаја долази апсолутна изолованост и одсуство пријатељства у овом Станковићевом роману – његов јунак умире сам, *рањав и жељан*⁵. Сасвим другачији концепт пријатељства биће присутан у *Певцима*.

5 „Што више његова душа постаје усамљенија и уништенија, то деспотскије захтева дисциплину и послушност од свега што га окружује, и то постављајући захтеве који онемогућавају живот у заједници и који га на крају одводе у рани гроб.” (Hodel 2024: 129)

Певци: пријатељство и/или хомоеротизам

Највише описа пријатељства међу романескним остварењима Борисава Станковића присутно је у недовршеном роману *Певци*, делу из раног периода Станковићевог књижевног стваралаштва. Драгутин Костић оставља значајне податке о роману *Певци*, истичући како је сам Станковић пред смрт изражавао жељу да заврши и објави најпре *Газда Младена*, а потом и *Певце* (Костић 1988: 281). Костић даље дискутује о томе како би се роман завршио, па наводи претпоставке о Стојановој смрти, након тога изненадној Софкиној смрти, баба Златином старању о унуку, можда његовом одрастању и школовању (што повезује са радњом одређених Станковићевих приповедака). Ова врста реконструкције пишчеве идеје о композицији и смислу романа базирана је превасходно на већ постојећим, објављеним приповеткама, као и на тези да роман садржи значајне аутобиографске елементе. Вук Филиповић, на основу времена настанка дела, закључује да је у питању „романсирана породична историја” из периода пре 1875. године, те да је у питању „епско-идилична породична и еснафска панорама старих дана”, без трагичности радње или ликова (Филиповић 1988: 291). На основу сачуваних фрагмената романа, стиче се такав утисак, међутим, остаје неизвесно у ком правцу би Станковић даље развијао дело, тако да се не би могао донети извештајан закључак о одсуству трагичног елемента. Оно што се на основу постојећих делова може закључити јесте да тема пријатељства међу мушкарцима у патријархалној заједници има повлашћено место у овом недовршеном роману. У фокусу овог дела налази се управо група пријатеља – Јован, Стојан, Чукља, Сарајдар, Секула. О њиховом пријатељству приповеда се ретроспективно кроз Јованова сећања. У уводном поглављу помиње се и како се Јован још увек дружио са пријатељима из младости, Сарајдаром и Станком Чукљом. У помало меланхоличном тону јер је све време присутна светлост о њиховој старости, пролазности и смрти, описује се њихово пријатељство:

Њих двоје, троје дружило се, похађало и једно друго надгледали, пазили. Па и то њихово дружење је некако било усамљено, прикривено. Као крадући, кријући, састајали су се, долазили један другоме. И у том таквом њиховом тихом дружењу као да је било неког пркоса, неповерења осталом свету. А нарочито овом, данашњем: својим синовима, млађима који сад настали, били у пуној снази, од њих предузели посао и сад они чинили, представљали свет, а њих као одгурнули у страну, оставили... (Станковић 1988: 146)

Њихово пријатељство, дакле, обележено је прикривеношћу и пркосом, исказиваним најпре према сопственим синовима, који су у пуној снази већ предузели од својих очева послове. Атипичност описа, међутим, долази до изражаја у необичном избору придева везаних за дескрипцију мушког друговања: они се састају и друже некако „крадући” и „кријући” се. Ово све наводи на закључак да је Станковић планирао да развије неуобичајен сиче о мушком пријатељству и улози мушкарца у патријархалној заједници. Даље у роману уследиће детаљни описи њиховог дружења из младалачких дана, док је Стојан био жив. Овом приликом до изражаја долази и детаљно описивање њиховог заједничког рада, учење заната, при чему се у једној идеализованој слици описује звека њихових чекића у тишини ноћи, док је напољу хладно и тамно, у дућану је топло и светло, при чему и у њиховим срцима тиња задовољство и мир. Истиче се и њихово заједништво: „Један без другог не би пошао, један без другог не би начинио одело, ни појео, попио, или штогод потрошио, а да сви не буду заједно. Ко би ударио на једнога од њих, погледао кога крвнички, опсовао мајку, сестру, као да је свима.” (Исто: 170)

Стиче се утисак као да и сама природа (а не само припадници заједнице) памте њихову младост и њихову повезаност:

Њихово: како, кад се виде оне рупе на врбама, тополама и брезама по Оџинци, да су то рупе све од њиних куршума. Сведоци. Да се зна кад су се у оно време ту скупљали. Скупе се да шенлук чине а ни паша, кајмакам, а некмоли владика да им је штогод могао. Истина, било је турско, али је требало само њих видети, погледати па да се одмах види шта су они и какви. И још кад би им он, Стојан, запевао. Његово певање. Не била песма, глас, већ нешто велико, високо, силно, а опет топло, меко. И цела оџинка с тополама, врбњацима, башчама, била њихова. Кад месечина изиђе и све поспи, заћути, онда они: Јован, Стојан, Чукља, Сарајдар, Секула, доводили су своје коње на паши. Коње би пустили на ливади да пасу, а они би сели у трави слушајући како се ништа не чује до само где њихови коњи пасу, и како испод њих трава мирише, а знају: како иза њих у даљини, усред те тишине, одударајући од остала зелена тамна брда, брдо Голич, онако спрам месечине кречњаво, голо, бљешти и одудара као неки мртавац. (Исто: 148)

Њихово пријатељство повезано је са песмом, месечином и природом – тим повлашћеним просторима слободе у строго уређеном (патријархалном) свету Станковићевог Врања. Неретко се описују и њихова задиркивања, игре (нпр. кад играју подкапушку), па чак и туче, којима се не ствара раздор, већ се продубљује блискост и потврђује код једног (друштвено-прихватљивог) мушког пријатељства. Међутим, меланхоличном тону доприноси и чињеница да се у тренуцима Јовановог присећања, Стојан већ више не налази међу живима, те одржавање сећања на пријатеља и на пријатељство – *оно њихово* – постаје и један вид пркоса, отпора према смрти и пролазности.

Међу групом пријатеља посебно се издваја однос између Стојана и Јована. У литератури је указано да су у њима оличена два принципа – *активни*, пожељни у патријархалној култури (Јован) и *пасивни* (Стојан) (в. Чолак 2013: 219). Од тренутка када се упознају Јован је разоружан Стојановом нежношћу и указаним поштовањем. Ови блиски пријатељи различитих карактера и темперамената повезани су и љубављу према песми, али њих спаја и одсуство оца и очинске љубави – Стојанов отац умире, а Јованов свог сина одбацује. Могућност говора о присуству хомоеротизма у овом делу заснива се превасходно на неколико елемената: 1. емотивна блискост између Стојана и Јована која би могла превазилазити границе пријатељства, 2. нежни физички контакт међу овим ликовима и 3. Стојанова стидљивост и његов страх од жена.

Зоран Глушчевић сматра да се у овом делу појављују знаци латентног хомосексуализма, међутим, присутну „хомосексуалну симпатију” овај аутор разуме као „један природан и спонтан одговор старијег друга на једну врсту праповерења с којом му се млађи друг обраћа” (Глушчевић 1985: 1562). Међутим, нетипично за патријархалну културу, Станковић овде описује додиривање два мушкарца у сцени која је испуњена нежношћу.⁶ Еротски елементи могу се препознати у чињеници да се јунаци налазе на отвореном, у природи, пију вино и обасјани су месечином (а месечина има велики еротски потенцијал у Становићевој прози), затим у њиховим физичким позицијама – Стојан „се извалио у skut Јовану” и издижући главу, жмурећи пева спрам месечине.

А Јован, надносио би се над Стојаном, гледао га и као неко дете руком миловао по образима. Миловао његову меку косу, издуљено кошчато лице. Гледао би како му

6 О историји и односу према хомосексуалности у Србији током 19. века в. текст Владимира Јовановића: „Хомосексуалност и српско друштво у 19. веку”, у зборнику радова *Међу нама: неисторијане приче геј и лезбејских животиња* (2014).

по нежном грлу велика јабучица одскочила и иде горе, доле. Плаве, чисте очи, нит затворене, нит отворене, а из мало нагорелих му уста иде песма, ниже се. Иде и све њих греје, пали. (Станковић 1988: 149)

Миловање образа и посматрање *нежног* грла и *нагорелих уста* упућује на еротичне елементе, о чему не би било ни најмање сумње да уместо Стојана у Јовановом крилу лежи нека јунакиња. У том тренутку размењене нежности, знак ероса је и песма Стојанова која све присутне *греје* и *пали* – ту се налази ослобођен ерос, што се сугерише и чињеницом да је та песма била њихова младост и снага. Додир се преображава у *мажење/ миловање*, које према Епштејновим речима представља „оипљиво освајање другог бића у ширину и дубину” (Епштејн 2009: 45). Мажење нема другу сврху осим изражавања нежности и блискости приликом које долази до неке размене – са другим делим нешто своје док уједно упијам осећај туђе коже. Оваква врста додира између два мушкарца није типична појава у официјелној књижевности Станковићевог доба и може упутити на присуство хомоеротичних мотива, те утицати на то како се тумачи пријатељство између Стојана и Јована. Јована Николић сматра да је управо са губитком Стојана повезана и унутрашња Јованова промашеност и његова недефинисана туга са почетка романа, те да посредством Стојанове куће и његове удовице Софке Јован можда покушава да осети блискост са покојником (Николић 2020: 297–298).

Различитост личности главних јунака највише долази до изражаја приликом односа са женама – док је Јован одважног и смелог карактера, Стојан „чин сексуалног сједињавања са женом доживљава као непремостив амбис, као нешто што га у тој мери испуњава страхом да је потпуно онеспособљен за сам чин” (Чолак 2013: 220). Његова мушкост „доведена је у питање посредством песме, при чему се истиче да се он понаша ’као да није млад’ и ’као да није мушко’” (Николић 2020: 293). Приликом карактеризације Стојанове личности у роману се истиче како је увек био тих, повучен, замишљен, „миран као девојка”, свима одговара благо и са осмехом, не пије када изађе са пријатељима, који му чак ни не нуде алкохол због његовог „болешљивог лица” и „нежног тела”, по којем се видело да „за њега и није пиће” (Станковић 1988: 171). Он се вечито склања од света, када улица врви од момака и девојака, Стојан бежи у башту иза куће и као и друге Станковићеве јунакиње које се плаше отворених простора, овде јунак, Стојан, креће се поред зидова и испод дрвећа. За разлику од других момака, његових пријатеља, па и насупрот ономе што би патријархална заједница подржала, Стојан се повлачи од било каквог контакта са младим женским светом. И касније у роману, протоком времена истиче се да док су остали већ постали „мужеви”, Стојан и даље „као нека девојка” – на лицу му опстаје бледило и сетан израз. Роберт Ходел закључује да како се не спомиње Стојанова љубав према жени/ женама, а притом је више пута у роману „подвучена Стојанова блага, девојачка природа, очигледна је помисао на његову другачију сексуалну оријентацију” (Hodel 2024: 36). Стојаново осећање различитости и неприпадања Јована Николић, такође, повезује са његовом сексуалношћу која није у складу са патријархалном културом, те из страха од подсмеха или одбацивања, он себе самог искључује из заједнице (Николић 2020: 295). С друге стране, у одређеним тренуцима делује као да њега обузима снага еротског заноса према Софки (када певају заједно, када се налази у њеној девојачкој соби, када замишља да су се венчали итд.) – као доказ њихове телесне љубави остао је њихов син, тако да би вероватно једно поглавље било посвећено Стојановом превазилажењу страха од сексуалног сједињавања са Софком, а можда је управо тај вид сједињавања и довео до преране смрти овог јунака јер се

њему чини док се налази у Софкиној соби да би умро када би је имао, што може бити значајна књижевна антиципација.

Склонији смо тумачењу да је Стојанова другост, његово издвајање из заједнице, па и стид који осећа више повезан са самом песмом и концептом слободе, као што је то случај са Коштаном у истоименој Станковићевој драми. Осим док пева, у свим другим тренуцима, Стојан осећа како нешто са њим није *како треба*. Марија Грујић истиче да док је управо Стојанов таленат извор дивљења заједнице истовремено то је и оно што га од заједнице изопштава и чини несрећним (2022а: 125). Константно осећање незадовољства, стида и неугодности обележило је све поступке овог јунака, па чак и када је реч о задовољствима. Свака радост помешана је са недефинисаном тугом и зебњом самог јунака што спречава ослобађање потиснутих жеља. С друге стране, у описаној сцени физичког додира између Стојана и Јована препознајемо елементе еротизма. Међутим, еротизам чак и овде долази до изражаја кроз песму и сам чин певања, чиме се с једне стране истиче лепота света и живота, али и његова неумитна пролазност. Осим тога, пишући о односу између љубави и другарства, Михаил Епштејн користи посебну кованицу „љубодружје” која се односи управо на специфичну врсту пријатељства које настаје кроз љубав (Епштејн 2012: 82). У другарским играма и смеху долази до испољавања својеврсног ероса:

Овај Ерос нема везе са спољашњошћу, старошћу (чак ни са жељом). Али има везе са сјајем очију и храпавошћу усана, са топлином ваздуха, дрвећем, клупама, градском буком и шумским шуштањем. Када нам постаје топлије и врелије – то је он, наш Ерос. Када нам се не повезују речи и нешто нам се топи од милине, или душа, или кожа – ја га препознајем. Као у миту о Амору и Психи, он се не може видети, он нема слику и прилику. Зато је тако весело, несхватљиво, узврпољено на месту куда је он прошао – или смо се размимоишли, или смо се сударили челима. Он све побрка, обара с ногу, излази сув из воде, у којој се ми праћакамо. И он је тамо где постоји *другарство*. (Епштејн 2012: 82)

Саму сцену из Станковићевог романа не тумачимо, дакле, као најаву потенцијалног хомосексуалног односа између два јунака романа, који је остао не-исписан услед недовршености дела, већ као још један израз виталистичког ероса младости очуваног у пријатељству које и даље траје, упркос смрти.

Концепт пријатељства у патријархалној заједници није био централна (нити најзначајнија) тема Станковићевих романа, али у различитим рукавцима присуство/ одсуство пријатељства је имало значајну улогу и у карактеризацији јунака, и у мотивацији радње, и у представљању једног специфичног света и специфичног станковићевског приповедачког универзума. У *Нечистој крви* пријатељство је преко мотива побратимства допринело и карактеризацији Марковог lika, али и покренуло тему о издајству, преступу, табуисаном еросу; у *Газда Младену* кроз минус поступак односно одсуством пријатељства указало се на искључивост ауторитета и ауторитарности, на осећање страхопоштовања које суштински искључује сваку могућност пријатељске блискости; док је у *Певцима* приказана донекле идеализована представа пријатељства – њиме се сведочи о племенитости и значају пријатеља, који чувају успомену једни на друге и након смрти.

ИЗВОРИ

Станковић 1988: Б. Станковић, *Газда Младен; Певци*, Дела Борисава Станковића, књ. V, прир. Живорад Стојковић, Београд: БИГЗ – Просвета.

Станковић 2004: Б. Станковић, *Нечисти крв*, Београд: Народна књига: Политика.

ЛИТЕРАТУРА

Ахметагић 2011: Ј. Ахметагић, *Прича о Нарцису злостављачу: злостављање и књижевност*, Београд: Службени гласник.

Глушчевић 1985: З. Глушчевић, „Психодинамички рад ероса у делима Борисава Станковића: јокаста комплекс“, *Књижевност: месечни часопис*, год. 40, бр. 7/8, 1557–1568.

Грујић 2015: М. Грујић, *Род и култура фрагментарности: Нечисти крв и Газда Младен Борисава Станковића*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Грујић 2022а: М. Грујић, *Разумејти Бору Станковића: проза интимних реалности*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Грујић 2022б: М. Грујић, „Мотиви светковина и окупљања у прози Борисава Станковића“, *НеМИРНА књижевност, култура, идеологија: зборник радова посвећен Весни Матиновић*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 325–343.

Ђорђевић 1923: Т. Ђорђевић, *Наш народни живот*, Београд: Српска књижевна задруга.

Епштејн 2009: М. Н. Епштејн, *Филозофија шела*, прев. Радмила Мечанин, Београд: Геопоетика.

Епштејн 2012: М. Н. Епштејн, *Филозофија љубави: љубав у пет димензија*, прев. Радмила Мечанин, Сремски Карловци: Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Eritje 2003: F. Eritje, *Dve sestre i njihova mati: antropologija incesta*, Beograd: Biblioteka XX vek: Krug.

Копанџа, Савкић 2020: Ј. Копанџа и С. Савкић, „Инцест као вид табуизираних сексуалности у роману *Нечисти крв* Борисава Станковића“, *Наслеђе: часопис за књижевност, језик, уметност, културу*, год. XVII, бр. 46, 251–267.

Костић 1988: Д. Костић, Критика о недовршеним романима, у: Борисав Станковић, *Газда Младен. Певци*, Дела Борисава Станковића, књ. 5, прир. Ж. Стојковић, Београд: БИГЗ – Просвета, 281–286.

Милосављевић Милић 2013: С. Милосављевић Милић, *Ошпори и прекорачења: поетика приповедања Боре Станковића*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.

Николић 2020: Ј. Николић, *Ероизам у књижевном стваралаштву Борисава Станковића: докторска дисертација*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.

Петковић 1982: Н. Петковић, *Књижевни свет Борисава Станковића: разговор у: Борисав Станковић, Газда Младен*, прир. Новица Петковић, Београд: Нолит.

Петковић 1988: Н. Петковић, *Два српска романа: стиудије о Нечистој крви и Сеобама*, Београд: Народна књига.

Петровић 2005: П. Петровић, Станковићев роман о страху (*Газда Младен*), у: *Научни састанак Слависта у Вукове дане*, 34/2, Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету, 245–253.

Питулић 2011: В. Питулић, *Трагом архетипа: од усмене ка писаној речи*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Стефановић Караџић 1852: В. Стефановић Караџић, *Српски рјечник*, Беч.

Hodel 2024: R. Hodel, *Ranjav i željan: Borisav Stanković – život i delo*, Beograd: Laguna.

- Филиповић 1988: В. Филиповић, Критика о недовршеним романима, у: Борисав Станковић, *Газда Младен; Певци*, Дела Борисава Станковића, књ. 5, прир. Живорад Стојковић, Београд: БИГЗ – Просвета, 291–296.
- Чолак 2009: Б. Чолак, *Роман патријархалне културе*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Чолак 2013: Б. Чолак, *Модели представљања патријархалног друштва у прози српске модерне: докторска дисертација*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Шкорић 2004: М. Шкорић, Биосоцијалне теорије инцест табуа, у: *Социолошки преглед*, vol. XXXVIII, no. 4, 527–559.

THE FRIENDSHIP BETWEEN MEN IN THE NOVELS BY BORISAV STANKOVIĆ

Summary

The paper examines the conceptualization of friendship between men in Borisav Stanković's novels *Gazda Mladen*, *Nečista krv*, and *Pevci*. Friendship is viewed primarily in the context of a patriarchal community, i.e. through a cultural prism. This paper highlights the features and desirable or undesirable aspects of male friendship within the patriarchal moral code.

In the novel *Nečista krv*, special attention is paid to the relationship between friendship and brotherhood, as well as friendship and betrayal (Marko and Ahmet); in *Gazda Mladen*, the focus is on the conspicuous absence of friendship in the life of the main character, i.e. on the relationship between friendship and authority, while in the unfinished novel *Pevci*, the paper considers the possibility of homoeroticism between the main characters (Jovan and Stojan).

Keywords: Borisav Stanković, friendship, patriarchal code, brotherhood, homoeroticism, novel

Ana D. Kozic

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25-26. октобар 2024)

Књига II

ПРИЈАТЕЉСТВО

Одговорни уредници

Проф. др Драган Бошковић

Проф. др Часлав Николић

Секретар уредништва

Др Ђорђе Ђурђевић

Лектура и коректура – српски језик

Др Ђорђе Ђурђевић

Лектура и коректура – енглески језик

Проф. др Даница Јеротијевић Тишма

Издавач

Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу

За издавача

Проф. др Никола Бубања

декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник

Стефан Секулић

Штампа

Филолошко-уметнички факултет

Крагујевац

ИСБН

978-86-6218-001-8 (низ)

978-86-80596-96-9

Тираж

80

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09(082)
821.09(082)

**МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност
(19 ; 2024 ; Крагујевац)**

Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са XIX међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (25-26. октобар 2024). Књ. 2, Пријатељство / [уредници Драган Бошковић, Часлав Николић]. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет Универзитета, 2025 (Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет). - 587 стр. : илустр. ; 24 cm
Тираж 80. - Стр. 5-9: О трокњижу са XIX међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” / уредништво. - Стр. 11: О књижевнокултуролошкој књизи са XIX међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” / уредници. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на више језика.

ISBN 978-86-6218-001-8 (низ)
ISBN 978-86-80596-96-9

- а) Српска књижевност -- Мотиви -- Пријатељство -- Зборници
б) Светска књижевност -- Мотиви -- Пријатељство -- Зборници

COBISS.SR-ID 178011657